

Joanna Mleczko (*Polska, Sosnowiec*)

NAZWY WŁASNE W PIEŚNIACH OBZĘDOWYCH

NOMS PROPRES DANS LES CHANTS RITUELS

Cet article est consacré à la fonction des noms propres dans les chants rituels. Les textes folkloriques qui accompagnent les moeurs d'un rite bulgare *lazaruvane* constituent ici notre objet d'analyse. Parmi les noms propres se trouvant dans le matériel analysé, les plus nombreux sont les anthroponymes – noms masculins et féminins qui apparaissent dans les chants réalisés par les participantes du rite pour les habitants du village pendant la cérémonie (dans les cours des maisons visitées ou dans un espace public special).

Le caractère du chant (voeux) et la liste de fréquence de noms marqués (aucun d'entre eux ne prétend au rôle de nom symbole, étant synonyme d'une personne célibataire ou de ses parents) indiquent une fonction individualiste (se référant à une désinance) des anthroponymes ici présents.

A part cela dans des chants qui accompagnent le rite apparaissent aussi des noms géographiques. En comparaison avec des anthroponymes, les toponymes peu nombreux indiquent rarement une localité concrète étant plutôt une sorte de signe (par exemple un symbole d'une grande ville, d'une ville lointaine, un cite culturel et économique). Une fonction ambiguë est attribuée à l'hydronyme *Danube* – une fois existant comme *nomen proprium* (le nom d'un fleuve concret), l'autre fois comme *nomen appellativum* (symbole d'une frontière entre l'état célibataire et le fait d'être marié(e)).

СОБСТВЕНИТЕ ИМЕНА В ОБРЕДНИТЕ ПЕСНИ

Статията е посветена на функцията на собствените имена в обредните песни. Анализират се фолклорни текстове, които

съпровождат българския обред лазаруване. Сред собствените имена в изследвания материал най-много на брой са антропонимите – мъжки и женски имена, които се появяват в песните изпълнявани от участващи в обряда момичета по време на обиколка из селото (в дворовете на домове или в специално публично пространство).

Характерът на песните (пожелания) и фреквентният списък на личните имена (нито едно от тях не претендира за ролята на име-символ, което би могло да бъде използвано като синоним на ерген, мома или на техните родители) свидетелстват за ономастичната (отнасяща се към определен десигнат) функция на антропонимите.

Освен това в лазарските песни бяха отбелязани и географски названия. Те са значително по-малко на брой в сравнение с личните имена. Топонимите рядко означават определена местност, по-често те функционират като вид знак (напр. като символи на големи, отдалечени градове, културни и стопански центрове). Амбивалентна функция изпълнява в изследвания материал хидронимът *Дунав*, който понякога е представен като *nomen proprium* (название на определена река), а понякога като *nomen appellativum* (символ на границата между моминството/ергенството и брака).

Przedmiotem analizy są nazwy własne poświadczane w tekstach folkloru towarzyszących bułgarskiemu obrzędowi *lazaruwanie*. Większość z nich to pieśni-życzenia adresowane do członków wiejskiej społeczności, wykonywane przez grupę *lazarok* w obejściach odwiedzanych domów (wersja podstawowa obrzędu) lub w specjalnie wyznaczonej przestrzeni publicznej (jego warianty lokalne). Są wśród nich pieśni skierowane do: kawalerów, panien, gospodarzy mających dzieci przed ożenkiem, młodocianych, młodych mężatek (tworzące pięć najliczniej reprezentowanych cykli¹), młodego małżeństwa, gospodarzy mających dzieci już pożenione, małych dzieci i rodzeństwa (o charakterze marginalnym, niewykazujące związku z główną osią semantyczną obrzędu²). Pozostałe pieśni, nieliczne w porównaniu z pierwszą grupą, wykonywane są przez *lazarok* w drodze (między jednym a drugim odwiedzanym domem lub do miejsc, w których

podejmowane są określone działania rytualne), a czasami także podczas realizacji kolejnych etapów obrzędu (teksty pełniące rolę jego organizatora)³.

Pieśni łazarskie obfitują w *nomina propria*. Najwięcej jest wśród nich antroponimów – imion męskich i żeńskich.

W najliczniej reprezentowanych cyklach – kawalerskim i panieńskim – pieśni, w których bohater/bohaterka nie mają imienia stanowią mniejszość (w cyklu kawalerskim 40 tekstów na 95 ekscerpowanych, w cyklu panieńskim – 27 na 93 ekscerpowane). Noszą oni wówczas nazwy przypisujące ich do właściwej im grupy społecznej (Jagiełło 1975: 38). W przypadku chłopaka są to: zestawienie bliźniacze *лудо младо* (10⁴) tradycyjnie oznaczające mężczyznę w wieku przedmałżeńskim, na co wskazuje towarzyszący mu atrybut – koń („symbol biologicznej męskiej potencji” (Bartmiński 1978: 179)) [*Лудо младо коня яа (...)*. // *Śmiały chłopak jeździ na koniu (...)*. (ZachKam197/33)] oraz apelatywa *ерген* (7) [*Тука са ни казали / има ерген неженен (...)*. // *Łazarkom powiedziano, że jest tu kawaler nieżonaty (...)*. (SNU1994/81/115)] i *момък* (7) – oba najczęściej z przymiotnikiem *неженен* [*Тука са ни казали, / има момък неженен (...)*. // *Łazarkom powiedziano, że jest tu chłopak nieżonaty (...)*. (NU1994/81/116)], zaś w przypadku dziewczyny – synonimiczne nazwy apelatywne *мома* (9) [*Шетала мома шетала, / По таia рамна градина, / Та рам босилъак сеiала. / Не народи се босилъак, / На се народи маргарит, / И безцанното каменье (...)*. // *Panna sieje bazylię, ale zamiast niej wyrastają perły i drogocenne kamienie (...)*. (SNU1890/3/31/10)] i *девоiйка* (6) [*Белолика девоiйка / Бело лозе садила, / на високо седела, / На широко гледала. / Метна очи прес полье, / Та сагледа златаре (...)*. // *Dziewczyna sadzi winorośl na wysokim miejscu i rozgląda się dookoła. Nagle spostrzega złotników (...)*. (SNU1949/44/418/810)]. Chłopak dodatkowo może być charakteryzowany poprzez grupę zawodową do której należy (w badanym materiale jest *owczarzem* (1) [*Овчар гони елена / Преко гора зелена, / Не искара елена, / Но искара девок'у (...)*. // *Owczarz goni jelenia, ale zamiast zwierzyny znajduje dziewczynę (...)*. (SNU1905/4/6)], a dziewczyna poprzez jej status rodzinny (*siostra* (1) [*Две си сестри живували, / Живували, другували (...)*. // *Една дума са думале: / Едно село да си идат, / Едно село, една къща, / Една къща, за два брата (...)*. // *Dwie siostry, które żyją w wielkiej przyjaźni (...), postanawiają wyjść za braci bliźniaków (...)*).

(ZachKam198/36])). Sporadycznie oboje są przedstawiani za pomocą metafory – chłopak występuje pod postacią **sokoła** (3) [*Сокол лети високо, / Шири пера широко, / Тражи сенкѹ ладовну, / Тражи воду студену, / Тражи мому убаву (...)*]. // **Sokol** lata wysoko, szukając chłodu cienia, zimnej wody i pięknej dziewczyny (...). (SNU1891/6/17/2)] lub **gołębia** (1) [*Голуб гука у ябука, / Питајте га, зашто гука, / Дали гука за ябука, / Или гука за девоку? (...)*]. // **Gołąb** przysiadł na jabłoni. Spytajcie go, czy grucha do jabłoni, czy do dziewczyny (...). (SNU1905/4/7–III)], dziewczyna – **jodły** (2) [*Мори ело, тњнка ело, / Що си тњнка и висока: / Вишом бор'е надвишила, / Широм пол'е надширила, / И месецо надстояла (...)?* // Łazarki pytają **jodłę**, jak to się stało, że jest wyższa od sosny, szersza niż pole, a swym blaskiem przyćmiewa nawet księżyc (...). (ZachKam198/35')].

Przewaga tekstów, w których bohater/bohaterka noszą imię wynika zapewne z faktu, że każda pieśń łazarska ma konkretnego adresata – członka realnie istniejącej społeczności wiejskiej. Pieśni cyklu kawalerskiego tworzą 3 podstawowe⁵ grupy tematyczne, przedstawiające kawalera w typowej dla niego rodzinno-społecznej roli „poszukiwacza żony”: zaczyna on szukać dla siebie dziewczyny, znalazł dziewczynę, ma już narzeczoną. Z kolei w pieśniach cyklu panieńskiego widzimy dziewczynę wchodzącą w stan panieński (czekającą na chłopaka), mającą już chłopaka, biorącą udział w obrzędzie łazarskim i wreszcie zaręczoną. W zależności od tego, na jakim etapie realizacji swojej roli rodzinno-społecznej znajduje się chłopak lub dziewczyna, których domy grupa łazarska odwiedza, wykonywana jest dla nich stosowna pieśń. Poprzez obecność w pieśniach imienia konkretnego, właśnie odwiedzanego, chłopaka lub odwiedzanej dziewczyny, a czasami także imion kandydatów na ich partnerów życiowych, nabierają one charakteru indywidualnego, a tym samym wzmocnieniu ulega ich funkcja magiczna jako pieśni-życzeń [*Отдолу иде раняно конче, / раняно конче, гледано конче. / Та кой сидеше, та на кончето? / Иванчо сидеше, та на кончето. / Я питајте го ше ли са жени, / ше ли са жени, ше ли са годи. / Ако са жени, ако са годи, / ний ша му дадем кљном **Калинка**. / Калинка плаче, тя го не раче, / А **Радка** дума: „Я ша го зема”. // W oddali pojawia się **Iwanczo** na koniu. Łazarki nakazują, by spytano chłopaka, czy chce się żenić, czy chce się zaręczyć. One upatrzyły już odpowiednią kandydatkę dla niego – **Kalinke**.*

Kalinka płacze, nie chce Iwancza. Zgłasza się za to Radka – ona go weźmie. (SNU1994/95/171)].

Za funkcją indywidualizującą (wskazującą na konkretny desygnat) antroponomów poświadczonych w pieśniach obu cykli (oraz wszystkich pozostałych) wydaje się przemawiać kilka faktów. Jednym z nich jest obecność w badanym materiale pieśni z formułą metatekstową⁶. Jest ona skierowana do adresata pieśni wymienionego z imienia, które pokrywa się z tym, jakie noszą bohater/bohaterka pieśni [(...) *Миткува мама думаша: / – Митко ле, олам, Митко ле, / вечер си додиши от кѣра, / от кѣра, от чаламара, / сѣбуеш кални навуца, / обуеш бели калцуни, / врѣс калцуните каревли, / наметниши сукно алено, / вѣз аленото – мораво, / чи на дюкяню отиваши, / на дюкяню, на кипяню, / за пара вино да пиеш, / за пара вино ѝ ракия. / Нету ми пиян дувадяши, / нету ми кѣр донасяши. / Митко майка си думаша: / – Язи ни ходя, мале ле, / на дюкяня, на кюпяня, / ми най ходя, мале ле, / долу ми в долната махала, / малко момиче да лѣжа – / лѣжа го да ми пристане. / **Туй ти на здраве, Митко ле, / и на твойта майчица!** // (...) *Matka gani Mitka za to, że wychodzi wieczorami wystrojony – czyżby tracił pieniądze w sklepie na wino i wódkę? Mitko uspokaja matkę – nie chodzi do sklepu, lecz do dolnej machały, do dziewczyny, którą sobie upatrzył – namawia ją, żeby z nim uciekła. Łazarki życzą zdrowia Mitkowi i jego matce. (AngBojan724); Калугер оди из село, / из село, из махалата, / сѣс ново, бяло бакѣрче. / И у Радкини отиде – / върла го цета налало. / Калугер цета ни гледа, / най гледа **Радка** хубава, / и си на Радка думаша: / – Радке ле, моме хубава, / от бога ли си хубава, / или от земя никнала, / или от бяло белило, / или от кадѣн червило? / Радка калугер думаша: / – Ни сѣм от бога хубава, / нету от земя никнала, / нету от бяло белило, / от кадѣнското червило. / На личен ден сѣм родена, / на личен ден, на Великден, / по на личен ден крѣщана – / на личен ден, на Гергѣвден. / Крѣсница мѣ ѝ крѣстила, / крѣстила и нѣричала: / – Кумице, ядѣм кумице, / хубаво гледаѣ туй дете (...). **Туй ти на здраве, Радке ле, / и на твойта майчица!** // *Zakonnik chodzi po wsi z białym kociołkiem. Przychodzi do domu Radki – psy ujadają, a on patrzy tylko na nią. Pyta dziewczynę dlaczego jest tak piękna – czy Bóg ją stworzył, czy weszła z ziemi? A może to od bielidla lub od czerwonej pomady? Radka wyjaśnia czemu zawdzięcza swoją urodę. Nie stworzył jej Bóg i nie weszła z ziemi. Nie jest też piękna dzięki bielidłu i czerwonej pomadzie, ale dzięki temu, że urodziła się w Wielkanoc, a na św. Jerzego została ochrzczona. Jej chrzestna nakazała matce, żeby się o nią dobrze starała (...). **Łazarki życzą zdrowia Radce i jej*****

matce. (AngBojan719)]. Co prawda takich tekstów zostało tu poświadczonych jedynie kilka, ale nie można wykluczyć, że formuły metatekstowe, będąc na innym poziomie językowej konstrukcji niż fabuła pieśni (Mayenowa 1979: 273), mogły być traktowane jak element obcy i w konsekwencji pomijane przez zbieraczy folkloru, którzy nie do końca zdawali sobie sprawę z relacji, w jakie wchodzi z sobą poszczególne komponenty obrzędu, a zwłaszcza z roli, jaką pełni w nim słowo⁷.

Za onomastyczną funkcją antroponimów w pieśniach cyklu kawalerskiego i panieńskiego wydają się przemawiać także teksty, w których jako postaci działające pojawiają się same *łazarki*. Jednym z elementów ich schematu fabularnego jest zajmujący pozycję inicjalną motyw przybycia *łazarek* do domu, w którym mieszka kawaler lub panna – często wymienieni z imienia⁸ [*Ние тука додахме, / на Иванови дворове; / Иван тука, не тука, / той отиде в горица / да улови ловица. / Не улови ловица, / най улови момица (...). // Łazarki przybywają do domu Iwana, ale go nie zastają, bo poszedł na łowy. Jednak zamiast zwierzyny schwytał dziewczynę (...)*]. (BNT5/401)].

Nie bez znaczenia dla funkcji imion męskich i żeńskich poświadczonych w pieśniach obu cykli pozostaje także ich lista frekwencyjna⁹. W cyklu kawalerskim odnotowano 24 imiona, z czego aż 17 zostało przywołanych tylko raz (*Агаицо, Войни, Войно, Гьорге, Дойчин, Йордан* [Юрдан]¹⁰, *Куцар, Мален, Митко, Ненко, Първан, Ралю, Ристо, Руси, Славчо, Тодор, Трифон* [Триун]). Imiona o charakterze powtarzalnym to: *Стоян* (13), *Иван* (9) oraz jego hipokorystyczny derywat *Иванчо* (4), *Гуро* (3), *Никола* (3), *Павел* (3), *Добри* (2). W cyklu panieńskim antroponimy o największej frekwencji to: *Рада* (7), *Тодора* (6), *Янка* (4), *Злата* (3), *Найда* (3), *Стоянка* (3), *Яна* (3). Pozostałych 30 zostało odnotowanych w 2 lub 1 tekście: *Гюргелена, Гюргена, Дамяна, Драгана* (2), *Дъвнянинка, Еленка, Елин-Дойна, Желязна, Златка, Ивана, Калина, Кирана, Кръстина, Марийка* [Мърийка] (2), *Маринка* [Мъринка], *Мита, Милка* (2), *Нидела, Пена, Пенка, Радка* [Ратка] (2), *Руса, Свиленка, Славка* [Слафка], *Стоенчица, Събка, Тодорка, Чубра* (2), *Чубрица* [Чебрица], *Ягода* [Ягуда]. Trudno więc o wskazanie w tych zestawach imion męskich i żeńskich takich, które wyraźnie górowałyby ilością poświadczeń nad

innymi i pretendowały do roli imion symboli – synonimów kawalera i panny, tak jak ma to miejsce w przypadku imion *Jaś* i *Kasia* w polskich pieśniach ludowych (Jagiello 1979: 7; Biolik 1993: 248; Adamowski 1994: 55). Nawet w pieśniach opartych na tym samym motywie przewodnim i realizujących ten sam schemat fabularny bohater/bohaterka na ogół noszą różne imiona¹¹ (np.: w pieśniach kawalerskich w typie *Chłopak zdobywa dziewczynę*, podtyp *Chłopak realizuje (podsunięty mu przez bratową) plan zdobycia podstępem upatrzonej dziewczyny* raz jest on **Stojanem**, a innym razem **Nikołą** [*Засака Стоіан* Стоіанка, / Сака іа, не дадоа іа; / Чуди се Стоіан деіа се, / Как ште да види Стоіанка. / Попита Стоіан снаишица: / „Како ле Динко по-стара, / По-стара и по-разумна, / Можеи ли, како, знаеи ли, / Знаеи ли да ме научиш, / Как да си зема Стоіанка?” / *Снаишица тиом говоре (...)*. // **Stojan** kocha Stojankę, ale nie chcą jej dać. Prosi więc bratową Dinke, żeby powiedziała mu, co ma zrobić, by zdobyć dziewczynę. Bratowa radzi Stojanowi (...). (SNU1890/3/29–30/7); **Никола** мамі Драгана; / Мамі іа, не измами іа. / Снаа Николу говоре: / – Се те учих, и това ли, / И това ли да те уча? / Оідете доле пот село / Везден свирете, тупаите, / Прекрите Бранко деверче (...). // **Nikoła** usiłuje zdobyć Dragane, ale bez powodzenia. Bratowa mówi mu, żeby wynajął muzyków, a młodszego brata Branka przebrał za pannę młodą (...). (SNU1891/5/20/3)]; w pieśniach panieńskich w typie *Wychwalanie urody dziewczyny*, podtyp *Dziewczyna chce być jeszcze piękniejsza*, raz jest nią **Gjurgelena**, a raz **Najda** [*Леле Лено, Гюрзелено !/ Коня води, коня шета / Воз Дунаво, низ Дунаво. / Над вода се надносила (...)*. // **Gjurgelena** prowadzi konia brzegiem Dunaju i pochyła się nad wodę (...). (SNU1949/44/418–419/811); *Мома Наїда* (2) вода ляла, / Хей, хей, вода ляла, / Над вода се (2) огледала / И сама са (2) аресала (...). // **Najda** nalewa wodę i przygląda się swemu w niej odbiciu (SNU1949/44/419/812)].

Wśród antroponimów z cyklu kawalerskiego nie ma imion znaczących – użytych w tekście celowo, których etymologiczne znaczenie miałyby współgrać z postawą bohatera, jego wewnętrzną czy zewnętrzną charakterystyką, co jest typowe na przykład dla imion bohaterów ludowych bajek magicznych (Кондукторова-Вълканова, Черняева 1992: 98–101). Ale za to już w cyklu panieńskim poświadczono zostały 2 takie imiona: **Злата** występująca w pieśniach osnutych wokół mitycznego motywu – *smok poruwa łazarkę* [**Злата** лазаркиня, Лазар ще оди. /

*Змейко я залюби до ден, до Лазара. / Змейко Злата дума: „Злато, любе, Злато, / ще ли ме вземеш или ме лъжеи?” / Злата змейко дума: „Змейко, любе, змейко, / чакай ме, почакай, до ден, до Лазара. / Моми мене канят Лазар да им вода.” / Дорде си Злата дума издума, / свила се е вихрушка, та Злата задигна, / Злата задигна горе в сини небеса, / пералки ѝ се вият като два орела. / Майка ѝ на Злата отдолу се обажда: / „Чакай, Злато, говей, дор девет дена!” / Злата не зачу от темни мъгли / най разбрала Злата до девет години. / Говяла е Злата, та е Змейко проклела, / Злато боянеца и ти Злато, старо мале ле. // Smok zakochał się w łazarce **Zlacie**, która chodzi z Łazarem. Smok pyta Zlatę, czy go weźmie za męża, czy tylko zwodzi. Zlata prosi smoka, żeby poczekał do św. Łazarza, bo dziewczęta poprosiły ją, by poprowadziła Łazarza. Po słowach Zlaty zrywa się wichura i unosi ją do góry. Matka dziewczyny woła z dołu, by przez 9 dni milczała. Zlata, nieusłyszawszy dobrze słów matki, zamiast 9 dni milczy przez 9 lat i przeklina smoka. (JordObicz183–184)] oraz **Чубрица** [**Чебричеце**, девојкѣо, / **Чебер** ли си сеяла, / Или бели босилек? / – „Ни съм чебер сеяла, / Нито бели босилек – / На чердак съм седела, / бели дари съм шила!” // Łazarki pytają **Czubricę**, co zasiała – **cząber** czy bazylię? Dziewczyna odpowiada, że nic nie siała, tylko siedziała na werandzie i szyla dary. (SNU1949/44/421/818)]. W pierwszym z przykładów imię *łazarki*¹², którą porywa smok, zapewne nieprzypadkowo jest związane ze złotem – atrybutem „tamtego” świata, miejsca, do którego dziewczyna zostaje uprowadzona (Пропп 1934: 265, za: Беновска-Събкова 1995: 152), a z kolei sianie cząbr (i bazylii) to w języku symboli znak dojrzałości (Wrocławski 1984: 42, 52) i stąd zapewne zestawienie apelatywu **чебер** ‘cząber’ z utworzonym na jego bazie żeńskim hipokorystycznym imieniem **Чебрица** (lit. *Чубрица*).*

W pozostałych cyklach antroponimy nie pojawiają się już tak często. W cyklu gospodarskim adresatem pieśni może być gospodarz, gospodyni lub oboje. Są oni przede wszystkim rodzicami swoich dzieci – ojcem, matką, szukającymi kandydatów na synową/zięcia lub przygotowującymi się do wyprawienia wesela¹³, tylko czasami nazywanymi z imienia¹⁴ [*Извир вода извира, !: е Лазаре, :! / Бело книже изфрѣля, / На книжето писано: / Имаш сина да жен’иш, / **Що го тате не жен’иш** (...). // Woda niesie białą kartkę, na której jest napisane, że ojciec ma żenić syna. Łazarki pytają ojca, **dłaczego nie żeni syna** (...). (ZachKam191/12); *Имала маїкѣа**

имала, |: Лазаре! :| / **Първото сина Малина** (...). // **Matka та сына първородного – Malina** (...). (SNU1890/2/29/6); (...) *Па кога било напролет, / Кмет Паун конья обседља, / Обседља добре обузда, / В царски се дреи премени / Отиде снаа да дири* (...). // *Wiosną Paun siodła konia, przebiera się odświętnie i wyrusza na poszukiwanie synowej* (...). (SNU1889/24–25/18); *Ел Божано, бел Божано, / Що си толку жѣта бледа, / Жѣта бела, пребледела? / – Аво моми, лазарици, / Вече ми се додеяло / На чардако седеечи, / Ситен бисер низеечи, / На синокко по фесоко / На черката по грѣлото: / На синокко по фесоко, / По фесоко за Великден, / На черката по грѣлото, / По грѣлото за Лазарица*. // *Łazarki pytają Bożanę, dlaczego jest taka blada. Gospodyni zmęczyła się przyszywaniem drobnych pereł do czapki сына на Wielkanoc i robieniem naszyjnika dla córki на św. Łazarza*. (ZachKam196/28)]. Mające w ekscerpowanym materiale stosunkowo dużą frekwencję *appellativum майка* (13) czasami występuje z przymiotnikiem dzierżawczym utworzonym od imienia сына/сórki (5) [(...) *Недкова мама ту вѣн, ту вкѣци, / ту вѣн, ту вкѣци, двори метеше, / двори метеше, столи редеше, / че ша си доди Недко салдатин, / че ша си доди и ша докара / до два товара тежко имане*. // (...) *Matka Nedka zamiata podwórze i ustawia stoły na przyjęcie сына powracającego z wojska z dwoma workami pełnymi bogactw*. (SNU1994/82/120); *Радкина майка, Радке ле, / ранила ѝ рано в сѣбота, / одзела ѝ темян и оген, / на гробицата отишла, / приляла и прикадила, / викнала та ѝ заплакала* (...). // *Matka Radki wczesnym rankiem idzie na cmentarz, żeby zapłakać nad grobem córki* (...). (AngBojan721–722)]. W pieśniach osnutych wokół motywu przewodniego *Wezwanie do ożenku/zaręczyn dzieci* czy też – *Łazarki zalecają matce, by widziała już w synu młodego mężczyznę* na gospodarzy lub gospodynię, będących adresatami pieśni, wskazują jedynie formy imperatywu wypowiedziane przez uczestniczki obrzędu [*Тука първо дойдоме, / Мома момче найдоме. / Я момата женете, / Я момчето згодете, / Дор е вино ефтино* (...). // *Tu, gdzie łazarki przyszły najpierw, znalazły dziewczynę i chłopaka. Wzywają do wydania za mąż dziewczyny i zaręczenia chłopaka, doróki jest wino tanie* (...). (StoinSofl85/7); *Овдека ми казуу, / о, мѣничко детенце, / не га гледай мѣнинко, / нал га гледай на коня, / како коня бѣрзаше* (...). // *Łazarkom powiedziano o małym dziecku. Nakazują matce, by nie patrzyła na сына jak na małe dziecko, lecz widziała w nim młodego mężczyznę galopującego na koniu* (...). (KamCzipr43)].

Pieśni wykonywane podczas obrzędu łazarskiego dla młodszego pokolenia, które w przyszłości, bliższej lub dalszej, zajmie miejsce zwolnione przez pokolenie wchodzące w dorosłe życie – panny i kawalerów – można podzielić na 2 grupy. Pierwsza obejmuje pieśni dla dzieci małych, w których określa się je apelatywami: **детенце** (10) [*Заспало ми детенце, / на майка си на рѣце, / на баица си на кол'не. / Майка му го будеше: / — Стани, стани детенце, / да погледнеи Лазара (...).* // **Dziecko** zasnęło w kolorowej kołysce. Matka go budzi, bo przyszły łazarki (...). (KamCzivr43)], **момче** (2) [*Мѣри, бульо, убѣвѣ, / имѣи момче убѣвѣ, / сѣблечи ѿ прибличи, / (...)* изниси ѿ на пори, / дѣ си гледѣ лазѣрки. // **Łazarki** nakazują matce, by przebrała synka (...) i wyprowadziła go przed wrota, żeby je zobaczył. (SNU1994/79/109)], **дете** (1) [*Чернооко невясто, / имаи дете мѣнинко, / премени го в зеленко, / наметни го с червенко, / на го изнес навѣнка / да погледа Лазара (...).* // **Łazarki** nakazują matce, by przebrała swoje **małe dziecko** na zielono i czerwono, i wyprowadziła na zewnątrz, żeby zobaczyło Łazara (...). (StamPłow266)]. Druga grupa to pieśni dla dzieci nieco starszych, pokazujące je w ich przyszłych rolach społecznych panny i kawalera. Dobitnie świadczą o tym motywy przewodnie pieśni-życzeń: *Chłopczyk na koniu z zielonym wiankiem na głowie, Chłopczyk w rogach jelenia, Matka wysyła syna lub córkę na choro, Sokół/orzeł porywa gołąbka*, czy wreszcie *Za młoda na łazarkę*. Występują oni w nich pod postacią metafory (dziewczynka – **gołąbka** (4), chłopiec – **sokoła** (3) [(...) *Сив се сокол извиваше / Насрет село нат езеро / Да си клѣцне галабенце (...).* // **Sokół** krąży nad **gołąbkim** pijącym wodę z jeziora – chce go porwać (...). (SNU1949/44/425/833)] lub **orła** (1) [*Галабенце вода ние / Насрет село на езеро / Извива се суро орле, / Да си грабне галабенце (...).* // **Orzeł** krąży nad **gołąbkim** pijącym wodę z jeziora – chce go porwać (...). (SNU1949/44/425/832)]], albo – najczęściej – są charakteryzowani ze względu na ich status rodzinny [*Подухна ветреѣ горянеѣ, |: моме:| / Низ ветѣра добра коня / И на коня синьо седло, / На седлото мѣжко дете (...).* // **Powiał** wiatr z gór. Z wiatrem przybyło **dziecko** – **chłopczyk** na koniu z niebieskim siodłem (...). (StoinNeg197)].

Adresaci pieśni w tym cyklu rzadko noszą imiona (na 28 ekscerpowanych w 3) [*Родила майка керка Раинка, / ѿблекла го е в зелено, / забрадила го е в цѣрвено, / пратила го е на ѿоро, / редом ергене да гледа, / гледа, гледа, ареса, / аресало е терзия. // Matka* ma córkę **Rainkę** – ubiera ją na zielono, zakłada czerwoną chustę na głowę, wysyła na choro. *Dziewczyna*

ogląda chłopców – jednego po drugim – spodobał jej się krawiec. (KuzSand265); **Чубро** кубро девоико, !: Лазаре !/ Сеіала бех **чубра**, / Сеіала бех босилек; / Не се роди чубра, / На се роди босилек (...). // **Czubra** zasiała bazylię i **czaber**, ale nic nie wyrosło (...). (SNU1891/4/15/6)].

Cykl pieśni poświęconych młodej mężatce obejmuje w badanym materiale zaledwie 32 pieśni. Antroponimy zostały poświęcone w 13 tekstach, w których młoda mężatka została nazwana imieniem (**Бина**, **Витана**, **Илковичка**, **Милана**, **Милена**, **Милчица**, **Неда**, **Пена**, **Петкана**, **Тодора** [Тудора], **Рада**, **Руселена**, **Стана**). Częściej o młodej mężatce mówi się w nich, akcentując jej status społeczny (w pieśniach opowiadających o jej sytuacji w nowej rodzinie: niepełnej akceptacji rozłąki i przynależności do nowej rodziny, akceptacji młodej mężatki w nowej rodzinie), czemu służy użycie synonimicznych apelatywów¹⁵: (**млада**) **булка** (10) [**Сфѣкнѣл**¹⁶ ми беши син бѣал гѣлѣбчиц, / Чи ми е кацнѣл нѣ прет булкени, / Нѣ пред булкени мали врѣтица: / – Ја излес, излес ти, **младѣ булко**, / Дѣ тѣ пусѣдим, дѣ тѣ пугѣлчим! (...). // **Gołąb** usiadł przed bocznym wejściem [?] **młodej mężatki** i wzywa ją, by wyszła przed dom, bo chce z nią porozmawiać (...). (SNU1892/7/21/19)]; **невеста** (6) [**Черноока невесто**, / черноока, висока, / жал ли ти е за Лазар? (...). // Łazarki pytają **młodą mężatkę**, czy nie brakuje jej Łazara (...). (BNT5/417)], **невестица** (4) [**Невестице**, цѣрноока, / Фрѣляй, метай марамата, / Та си айде с лазарици! (...). // Łazarki wzywają **młodą mężatkę** do zrzucenia chusty i dołączenia do nich (...).] (ZachKam195/24)]. Z kolei w pieśniach o młodej mężatce w nowej rodzinie, w których występuje ona u boku męża jest określana jako jego ukochana **либе** (2) [**Пооди Стоіан отоди**, / Пооди Стоіан на пазар, / **Либе** му воз кон стоеше (...). // **Stojan** wyrusza na targ, **ukochana** stoi przy jego koniu (...). (SNU1890/3/30–31/9)].

Wydaje się, że przewaga w analizowanym materiale tekstów, w których młoda mężatka – adresatka pieśni nie jest nazwana imieniem może być podyktowana obecnym w bułgarskim folklorze i dialektach tabu językowym, które zabrania małżonkom zwracania się do siebie po imieniu (Коцева 1980: 117).

Spośród wszystkich antroponimów, które pojawiły się w pieśniach łazarskich na szczególną uwagę, zasługuje imię **Лазар**. W badanym materiale zostało ono poświęcone w dwóch¹⁷ znaczeniach. Rzadko występuje w funkcji nazwy osobowej, związanej z konkretnym desygnatem –

mieszkańcem miejscowości, w której obrzęd jest wykonywany, z kimś, do kogo *łazarcki* adresują pieśń [*Оруглици трепере / Над момкови дворове. / „Шо го, майко, не жениш?” / – „Не жена го, не жена, / Че му нема прилика. / Лица му е, прилика / Лазарова сестрица – / Брат я Лазар не дава, / Никъде я не пуска (...). // Sztandar weselny powiewa nad podwórzem domu chłopaka. Łazarcki pytają matkę, dlaczego nie żeni syna. Matka odpowiada, że nie żeni syna, bo nie ma dla niego odpowiedniej dziewczyny. Ta, która by się nadawała na żonę, to siostra Łazara, ale brat jej nie daje, nigdzie jej nie puszcza (...). (SNU1949/44/421/820)]. Częściej natomiast jest ono notowane w znaczeniu ‘nazwa grupy obrzędowej’ (m. in. w zawołaniach tanecznych [*Обърни съ¹⁸ Лазъре / Завърни съ Лъзъре / Чи съ Богу помули // Obróć się Łazarzu, okręć się Łazarzu, pokłoń się Bogu (SNU1912/285/410)]), motywowanym zapewne imieniem patrona święta. Od terminu *Лазар* użytego w znaczeniu ‘nazwa obrzędu’ są derywowane także nazwy apelatywne (*лазарица, лазарка, лазаркиня* ‘която лазарува/ участва в лазаруване’) oznaczające najważniejsze postaci obrzędu łazarskiego – dziewczęta w wieku przedmałżeńskim, dla których udział w *лазаруване* jest przepustką do dorosłego życia (rytualnym potwierdzeniem ich gotowości do wstąpienia w związek małżeński).**

Poza antroponimami w pieśniach łazarskich zostały poświęcone także nazwy geograficzne¹⁹, choć liczebnie ustępują one pierwszej grupie.

Toponimy, w przeciwieństwie do antroponimów, rzadko pełnią tu funkcję onomastyczną, wskazując konkretną miejscowość, jak np. w pieśni o dwóch siostrach, które chcą, żeby matka wydała je za braci, a tymczasem ona ma dla nich kandydatów na mężów z dwóch różnych wsi [*Две си сестри живували, / Живували, другували. / На един са разбой ткали, / На едни са игли плели, / Една дума са думале: / Едно село да си идат, / Едно село, една каица, / Една каица, за два брата, / За два брата, два близнака. / Дочула ги нийна майка, / Дочула ги, растурила: / Една даде **Пияново** / Друга даде у **Кратово**. // Dwie siostry, które żyją w wielkiej przyjaźni i wszystko robią razem, postanawiają wyjść za braci bliźniaków, żeby po ślubie nie rozstawać się. Ich plany krzyżuje matka, wydając córki za chłopców z dwóch wsi – **Pijanowa i Kratowa**. (ZachKam198/36)].*

W większości przypadków użyte nazwy geograficzne pełnią rolę poetyzmów. „Trwała stabilizacja treści wiązanych z daną nazwą, jej powtarzalność w różnych tekstach, oderwanie nazwy od jej charakteru

jednostkowego” sprawiają, że staje się ona rodzajem znaku (Adamowski 1999: 172). Tak jest w przypadku miast pozytywnie nacechowanych przez zestawienie rzeczy cennych (Adamowski 1998: 137), jakim są dla dziewczyny – panny na wydaniu **adrianopolskie trzewiki i jedwabna spódnica z Sofii**, w których wychodzi po wodę [„Селяно, сем бен, Дамяно, l: моме :l, / Рекох ли, пак ли да река, / Не оди рано за вода, / Не носи **поли свилени** / И тия **чели едренски!**” / „За мене грижа не бери, / Я имам сестри у **София**, / Те ще ми **поли ушият**; / Я имам братя в **Едрене**, / Те ще ми **чели изпратат**.” // *Chłopak po raz kolejny mówi Damjanie, żeby nie chodziła рано по водę w jedwabnej spódnicy i adrianopolskich trzewikach. Dziewczyna mówi mu, żeby się o nią nie martwił, bo ma siostry w Sofii – uszyją jej spódnice i braci w Adrianopolu – przysła jej nowe trzewiki.* (StoinNeg198)]. Podobną rolę, co **Adrianopol** czy **Sofia** – dużych, odległych miast, ośrodków życia kulturalnego i gospodarczego, pełni **Carogród** (Stambuł), dokąd dziewczyna chce pójść, żeby **kupić zielone koraliki i kute pasy** [Гургена двори метеше, / Дворите мете и пее. / Извили са се жераве / Над Гургенини дворове, / А Гургена ги питаше: / – „Пилета до два жераве, / Като летите високо, / Високо и на далеко, / **Далеко ли е Цариград**, / Да идем да си накупим / Син’у зелени маниста / И приковани колан’е” // *Gjurgena zamiata podwórze i pyta krążące nad nim żurawie, jak daleko stąd do Carogrodu. Chciałaby tam pójść, żeby kupić zielone koraliki i kute pasy.* (StoinSof185/8’)] lub gdzie do cara dociera wieść o niezwykłej urody dziewczynie [Прочула са ѝ Рада / долу в **Цариграда**, / де я зачул царю, / царю и везиру, / че проводи царю, / двеста везаджие, / триста конкачие / в Радини на конак. / Малко везаджийче, / на вратата вика: / – Отвори ми, Радо, / отключи ми, любе, / майка ти си иде, / армаган ти носи (...). // *Do Carogrodu, do cara dociera wieść o urodzie Rady. Wraz ze świtą wyrusza więc do jej domu, by stanąć tam na kwaterze. Do drzwi puka sługa cara. Podaje się za matkę dziewczyny, niosącą dla niej prezenty, i prosi, żeby mu otworzyła (...).* (SNU1994/88/142)]. Do **Carogrodu** wybiera się też chłopak, żeby **sprzedawać materiał** [Прошета се младо гъаче / Низ убави **Цариграда** / Сас убава врана конья, / Да **продава бела свила**, / Бела свила и цървена²⁰ / Синья бледа богасица (...). // *Chłopak jeździ po ulicach Carogrodu, sprzedając biały jedwab i tkaninę na podszewkę (...).* (SNU1889/23–24/16)].

Zdarzają się też nazwy fikcyjne, zmyślane, jak w pieśni o gospodarzu szukającym kandydatki na żonę dla syna w dalekiej ziemi Doljańskiej u

króla doljańskiego [(...) *Па кога било напролет, / Кмет Паун конња обседља, / Обседља добре обузда, / В царски се дреи премени / Отиде снаа да дџури (...). / Сакаде иде обиде / Сину прилика да најде, / Никаде нема да најде. / Та па отиде, отиде / При кралџо при **Долјанскио**, / Та па му тио говоре: / „**Кралџо Долјански, Долјански!** / Знаеш ли зашто ја доидох? До тука дџури до тебе? (...). // *Wiosną Paun siodła koni, przebiera się odświętnie i wyrusza na poszukiwanie synowej (...). Wszędzie szuka odpowiedniej kandydatki na synową. Wreszcie przybywa do ziemi Doljańskiej (...).* (SNU1889/24–25/18)].*

Wśród nazw własnych przywoływanych w pieśniach łazarskich na szczególną uwagę zasługuje hydronim **Dunaj**, który spełnia tu ambiwalentną funkcję – z jednej strony jest nazwą konkretnej rzeki (*nomen proprium*), a jednocześnie, jak w całym słowiańskim folklorze, stanowi przykład apelatywizacji (w tym przypadku reapelatywizacji²¹) nazw własnych. Jako *appellativum*²² ma on bogatą symbolikę – głównie miłosną. Przede wszystkim jest tu symbolem granicy społecznej między stanem panińskim/kawalerskim a stanem małżeńskim (Bartmiński, Majer-Baranowska 1996: 168):

- obraz chłopaka na koniu jeżdżącego wzdłuż brzegu Dunaju symbolizuje gotowość do spełnienia społeczno-rodzinnej roli [*Имала мајќа имала, !: Лазаре! !: / Първото²³ сина Малина. / „Мила Малину мајчице, / Ти имаи сина Малина, / Да го не гледаи малено, / На да го гледаи на вран кон, / Какво му конња играе / **У крај Дунавско ливагье** (...). // *Matka ma syna pierwotnego – Malina. Łazarki nakazują matce chłopaka, żeby nie patrzyła na syna jak na małe dziecko, lecz widziała w nim młodego mężczyznę na wronym koniu, galopującego wzdłuż łąk nad Dunajem (...).* (SNU1890/3/29/6)];*

- nad Dunaj przychodzi też dziewczyna – panna na wydaniu, by przyglądać się swojemu odbiciu w wodzie i zachwycić własną urodą [*Леле Лено, Гюргелено! / Коня води, коня шета / Воз **Дунаво**, низ Дунаво. / Над вода се надносила, / Па си сама говорила: / „Ей Дунаве, тиха водо, / Шо съм лена та юбава, / Шо съм бела та червена, / Шо съм тънка та висока, / Още да съм черноока (...). // *Gjurgelena prowadzi konia brzegiem **Dunaju** i pochyla się nad wodą. Przygląda się swemu odbiciu, oceniając że jest piękna, jasna i rumiana, szczupła i wysoka i gdyby tak jeszcze miała czarne oczy (...).* (SNU1949/44/418–419/811)];*

- Nad Dunajem chłopak znajduje dla siebie dziewczynę – jedną z trzech, które na drugim brzegu rzeki białą płótno [*Млад неженен конья изди, / По планини по рудини, / По ливади по зелени, / Краи кладенци, краи студени. / Конче му гледа високо, / А момче гледа далеко; / Та на сагледа, сагледа, / Оданад Дунаф у Влашка, / У Кара-Влашка широка: / Три девоіки еднолики / По две траби платно белат. / Бутна конья млад неженен, / Та отиде ф Кара-Влашка, / **Ф Кара-Влашка, краи бел Дунаф.** / Проговори млад неженен: / „Леле варай, три девоіки, / Три девоіки презморьанки, / **Я фърлете²⁴ бело платно, / Бело платно у бел Дунаф,** / Да посегна, да го фана, / **Да препливам през бел Дунаф**”. / Презморки, моми убави, / Презморки иштури, глупави / **Фърлиа платно ф бел Дунаф;** / А лудо-младо досетно, / Досетно, итро, разумно, / Не фана платно ленено, / А фана мома убави, / Фана іа лудо за рака, / Качи іа конью зад себе, / Па бутна конья да бега, / Та на на конче говоре: / „Бегаі, конче, да бегаме, / Да си дома отидеме, / Какво дирих, и намерих; / Имах конче туралииче, / Узех либе дизманлииче, / Дизма снага, църни очи”. // *Chłopak na koniu jeździ po górach, halach, zielonych łąkach i w pobliżu studni, rozglądając się dokoła. Na drugim brzegu Dunaju, po wołoskiej stronie dostrzega trzy identyczne dziewczyny bielące płótno. Prosi, by przerzuciły je przez wodę, żeby mógł przepłynąć na drugi brzeg. Kiedy dziewczęta spełniają prośbę chłopaka, **ten zamiast płótna chwyta za rękę jedną z nich, wsadza na konia i odjeżdża do domu.** (SNU1890/2/17/1)];**

- przeprawa przez Dunaj swatów w poszukiwaniu dziewczyny to symbol rychłego ożenku [*Летели ми са, летели / Девет редове гълъбе, / Десети – тии пауне. / Като летеа, ехтеа, / Дека паднеа, гранеа. / Па са паднале, паднале / У Петревите дворове. / Згледа ги Петар джелепин, / Па на робини говоре: / – „Земете златни ключеве / И тия реша сребърни, / Та отворете сърпици / И наредете белиа / И цървената ченица, / Та нараньете гълъбе, / Ке куга бѣде напролет / Мила ке сина да женим / И внука ке да наплитам, / **Оддалек мома ке годим, / Одонат Дунаф у Влашко, / Куга натамо ке пойдѣм, / Дунаф по песок ке минѣм, / Куга се оттам повѣрнем, / Матен ке Дунаф да дойдѣ, / Гълъбе ке ми потребат / И тия тии пауне, / Дунава ке ми препишат, / Сватове да ми преминат**”. // *Na podwórzu Petra przyleciały sznury gołębi i pawie. Gospodarz każe służbie wziąć złote klucze, otworzyć stodołę, nabrać pszenicy i nakarmić nią gołębie, żeby wiosną, kiedy będzie żenił syna i zaręczał wnuka, pomogły mu przepłynąć orszak swatów przez Dunaj.* (StoinSof183/3)].*

Nazwy własne użyte w pieśniach łazarskich występują więc zarówno w swej pierwotnej, onomastycznej (zwłaszcza antroponimy), jak i apelatywnej (zwłaszcza toponimy, hydronim Dunaj) funkcji. Interesująca jest zwłaszcza ta druga, związana z aktualizowaniem w tekście folkloru nie konkretnego znaczenia leksemu, a jego uogólnienia, co prowadzi do przekształcenia nazw własnych w *appellativa*, w swoistego rodzaju znaki-typy (Adamowski 2005: 163; Adamowski 1998: 137).

BIBLIOGRAFIA

Adamowski 1998: Adamowski, J. Formy uobecniania i organizowania przestrzeni w tekście (na materiale folkloru polskiego) – W: Tekst. Problemy teoretyczne. Lublin, s. 132–152.

Adamowski 1994: Adamowski, J. Gatunek tekstu a znaczenie słowa (na materiale folkloru polskiego). „Etnolingwistyka” 6, s. 53–63.

Adamowski 2005: Adamowski, J. Incipitowe modele przestrzenne w folklorze polskim – W: Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy tekstów literackich i wybranych dzieł sztuki. Lublin, s. 161–169.

Adamowski 1999: Adamowski, J. Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne. Lublin.

Adamowski 1981: Adamowski, J. O uogólnianiu znaczeń wyrazów w pieśni ludowej – W: Literatura popularna – folklor – języka. T. 2. Katowice, s. 204–212.

Bartmiński, Majer-Baranowska 1996: Bartmiński, J., Majer-Baranowska, U. *Dunaj* w polskim folklorze. „Etnolingwistyka” 8, s. 167–184.

Bartmiński 1978: Bartmiński, J. „*Jaś koniki poił*” (Uwagi o stylu erotyku ludowego) – W: Teoria kultury. Folklor a kultura. Katowice, s. 167–184.

Беновска-Събокова 1995: Беновска-Събокова, М. Змеят в българския фолклор. София.

[BER] – Георгиев и др. 1971–1996: Георгиев, В. и др. Български етимологичен речник. София.

Biolik 1993: Biolik, M. Nazwy własne w mazurskich pieśniach ludowych z XIX w. – W: Onomastyka literacka. Olsztyn, s. 247–252.

[BTR] – Андрейчин и др. 1996: Андрейчин, Л. и др. Български тълковен речник. София.

[Gerow] – Геров 1895–1908: Геров, Н. Речник на българския език. Т. 1–6. Пловдив.

Grzegorzycykowa 1984: Grzegorzycykowa, R. Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe. Warszawa.

Jagiello 1975: Jagiello, J. Polska ballada ludowa. Wrocław.

Коцева 1980: Коцева, Й. Езиково табу в българския песенен и прозаичен фолклор – В: Проблеми на българския фолклор. Т. 5. Език и поетика на българския фолклор. София, с. 114–126.

Кондукторова-Вълканова, Черняева 1992: Кондукторова-Вълканова, А., Черняева, Н. За семантика на някои собствени имена в българските народни приказки. Вълшебни и новелистични. „Език и литература”47/1, с. 96–103.

Maýenowa 1979: Maýenowa, M. R. Poetyka teoretyczna. Wrocław.

Mleczo 2007: Mleczo, J. Bułgarskie pieśni łazarzkie. Katowice.

Пропп 1934: Пропп, В. Я. К вопросу о происхождении волшебной сказки (волшебное дерево на могиле). „Советская этнография”, № 1–2, с. 128–151.

Радева 1991: Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език. София.

[RBE] – Чолакова 1977–1995: Чолакова, К. Речник на българския език. Т. 1–7. София.

Суперенская 1973: Суперенская, А. В. Общая теория имени собственного, Москва.

Wrocławski 1984: Wrocławski, K. O pieśni „Jana i Słońce” ze zbioru braci Miladinowów – В: Животот и делото на браќата Миладиновци. Скопје, с. 39–53.

ŹRÓDŁA²⁵

[AngBojan] – Ангелова 1960: Ангелова, Р. Лазаруване в село Бояново – В: Езиковедско-ентографски изследвания в памет на акад. Ст. Романски. София, с. 709–730.

[BNT5] – Българско народно творчество 1962: Лазарски песни и обичаи – В: Българско народно творчество. Т. 5 Обредни песни. София, с. 329–434.

[DaskKariot] – Даскалова-Желязкова 1989: Даскалова-Желязкова, Н. Пролетни празници и обичаи – В: Кариоти. Етническа принадлежност и културно-битови черти в края на XIX и началото на XX век. София, с. 99–109.

[JordObicz] – Йорданова 1996: Йорданова, Л. Обичани обичаи. София.

[KamCzipr] – Каменова 1992: Каменова, А. П. Пролетни обичаи от Чипровци. „Българска етнография”, кн. 4, с. 40–46.

[KuzSand] – Кузманова 1989: Кузманова, В. Лазаруването в Санданско и общобългарското лазаруване – В: Единство на българската фолклорна традиция. София, с. 242–273.

[StamP1ow] – Стаменова 1986: Стаменова, Ж. Пролетно-летен цикъл – В: Пловдивски край. Етнографски и езикови проучвания. София, с. 265–267.

[StoinSof] – Стоин 1932: Стоин, В. Лазарски песни от Софийско – В: Известия на народния етнографски музей, кн. 10–11, с. 183–187.

[StoinNeg] – Стоин 1956: Стоин, Е. Лазаруване в село Негушево (Елинпелинско) – В: Известия на Института за музикознание на БАН, кн. 2–3, с. 189–213.

[SNU1889] – Вълчинов 1889: Вълчинов, С. Лазарски песни от Софийско – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 1. София, с. 19–25.

[SNU1890/2] – Вълчинов 1890: Вълчинов, С. Лазарски песни от Софийско – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 2. София, с. 26–31.

[SNU1890/3] – Дюлгеров 1890: Дюлгеров, В. Лазарски песни от Пирдоп – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 3. София, с. 31–32.

[SNU1891/4] – Константинов 1891: Константинов, Х. Лазарски песни от Вакарел – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 4. София, с. 14–15.

[SNU1891/5] – Спасов 1891: Спасов, С. Лазарски песни от Разградско – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 5, София, с. 17–21.

[SNU1891/6] – **Сталийски 1891:** Сталийски, Ц. Лазарски песни от Царибродско – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 6. София, с. 17–18.

[SNU1892/7] – **Иванов 1892:** Иванов, С. Лазарски песни от Разградско – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 7. София, с. 17–22.

[SNU1905] – **Живков 1905:** Живков, П. Лазарски песни от с. Радово и с. Кожинци – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 21. София, с. 3–6.

[SNU1912] – **Чехларев 1912:** Чехларев, Н.: Лазарски песни от разни места – В: Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, кн. 26. София, с. 283–285.

[SNU1949/44] – **Иванов 1949:** Иванов, Г. Лазарски песни от Софийско и Ботевградско – В: Сборник на народни умотворения и народопис, кн. 44, София, с. 416–425.

[SNU1956] – **Коев 1956:** Коев, И. Лазарски песни от Капанци – В: Сборник на народни умотворения и народопис, кн. 47. София, с. 481–482.

[SNU1994] – **Тодоров 1994:** Тодоров, Д. Лазарски песни от Карнобатския край – В: Сборник на народни умотворения и народопис, кн. 59. София, с. 75–97.

[WasKarn] – **Василева 1993:** Василева, М. Пролетни празници и обичаи – В: История и култура на Карнобатския край. Т. 3. София, с. 186–197.

[ZachKam] – **Захариев 1932:** Захариев, Й. Лазаруване в Каменица (Кюстендилско) – В: Известия на народния етнографски музей, кн. 10–11. София, с. 187–202.

БЕЛЕЖКИ

¹ Analizą objęto pieśni tylko 5 podstawowych cykli.

² Główny trzon pieśni łazarskich stanowi swoistą ilustrację zmian, jakie dokonują się podczas jego realizacji (obrzęd zaliczany jest do *rites de passage*) na płaszczyźnie antropologicznej (przejście dziewcząt w wieku przedmałżeńskim na wyższy szczebel w hierarchii społecznej). Pieśni 5 podstawowych cykli tworzą zatem hierarchiczny układ motywów, które odtwarzają etapy, jakie jednostka musi przejść, by wypełnić swoją rolę społeczną.

- ³ Szerzej na ten temat zob. (Mleczek 2007: 10–14).
- ⁴ Dane liczbowe odnoszą się tylko do tekstów, w których bohater/bohaterka nie są wymienieni z imienia. Niektóre z wymienionych niżej określeń mogą występować obok nazwy własnej.
- ⁵ Znalazło się tu też kilka tekstów dotyczących zachowań nietypowych, łamiących obowiązujące normy społeczne – dla chłopców, którzy nie śpieszą się z opuszczeniem stanu kawalerskiego oraz tych, którzy otwarcie odmawiają odegrania właściwej sobie roli społecznej.
- ⁶ W analizowanych pieśniach łazarskich poświadczonych zostało 5 rodzajów formuł metatekstowych: **formuła prośby o błogosławieństwo** [*Благослови, млади Марко! // Pobłogosław, młody Marko!*], **formuła błogosławieństwa dla łazarek** [*–Да сте живи, лазарици! // – Bądźcie zdrowe, łazarki!*]; **zawołanie taneczne** [*Обърни са, взъвий са, / та са богом поклони! // Obróć się, zakręć się, pokłoń się Bogu!*]; **formuła życzeniowa** [*Колку лиске у горуту, / Толку касмет у вашиу кѣцу. // Ile liści w lesie, tyle szczęścia w waszym domu!*]; **formuła powitania grupy obrzędowej przez gospodarzy** [*Ой Лазѐре, Лазѐре, / Дубре си душиѐл, Лазѐре! // Ej Łazarzu, Łazarzu, / Witaj Łazarzu!*]. Antroponimy pojawiają się w formule prośby o błogosławieństwo oraz w formule życzeniowej.
- ⁷ Formuły metatekstowe, o których mowa konsekwentnie występują w pieśniach ze w. Bojanowo w Elchowskim. Zostały one zapisane przez R. Angelową podczas badań terenowych prowadzonych w 1946 roku. Jest to jedno z nielicznych źródeł, w którym teksty folkloru wystąpiły razem z opisem etnograficznym.
- ⁸ Formuły tego typu są obecne także w innych cyklach.
- ⁹ W tym kontekście warto by porównać zestaw imion występujących w pieśniach, pochodzących z poszczególnych rejonów Bułgarii, z zasobem antroponimów właściwych dla dialektów używanych na tych obszarach, ale to już temat na osobny artykuł.
- ¹⁰ W nawiasie kwadratowym – postać imienia poświadczona w tekście.
- ¹¹ Powtarzalność imion w obrębie pieśni osnutych wokół jednego motywu występuje sporadycznie – na ogół w wariantach pochodzących z tego samego regionu i realizujących ten sam model fabularny, a różniących się jedynie mniej lub bardziej rozbudowaną strukturą.
- ¹² Nie jest to jednak jedyne imię, które nosi bohaterka pieśni opartych na tym motywie przewodnim (Беновска-Сѣбкова 1995: 149).
- ¹³ Wskazują na to zarówno występujące w pieśniach *appellativa* (*майка, мале, тате*, ale także *син, черка*), jak i charakterystyczne dla tego cyklu motywy fabularne.

- ¹⁴ Na 46 analizowanych tekstów imię gospodarza/gospodyni wystąpiło w 14 (**Божана, Велика, Геро, Иван, Йован, Лазар, Нея, Павел, Петар, Паун, Рада, Селим, Чубричица, Янко**). Samych antroponimów w tym cyklu jest jednak więcej, pojawiają się w nich bowiem imiona dzieci gospodarzy.
- ¹⁵ Czasami apelatywa te pojawiają się razem z imieniem młodej mężatki [*Убава Бино, невесто, / Що ти се гърло лелее (...). // Лазарки питајат Бине, млада мџатка, со та на szyi (...).* (ZachKam195/26)].
- ¹⁶ Na użytek artykułu uwspółcześniono pisownię (duża nosówka, która występuje w oryginalnym zapisie została zastąpiona samogłoską jerową).
- ¹⁷ W źródłach etnograficznych **Лазар** pojawia się także w znaczeniach: ‘nazwa święta’ (*Лазаровден*) (StamPłow265), (WasKarn188), (AngBojan711) (taką definicję podają też: (BERIII), (GerowIII), (BTR1996), (RBEVIII)), ‘nazwa obrzędu’ (*лазаруване*) (WasSof248), (StoinNeg1189), (DaskKariot99) (znaczenie notowane także przez słowniki: (BERIII), (GerowIII), (BTR1996), (RBEVIII)). We w. Bojanowo (Ełchowskie) został on poświęcony w znaczeniu ‘nazwa chora wykonywanego w trakcie realizacji obrzędu łazarskiego’ (AngBojan713).
- ¹⁸ Zob. przypis nr 16.
- ¹⁹ Etnonimy (w tekstach wystąpiły tylko trzy: **Włosi, Grecy, Turcy**, przy czym ten ostatni ma tu wyraźnie negatywne konotacje nawiązujące do stereotypu „obcego, najeźdźcy” – Turcy stanowią zagrożenie dla dziewczyny lub młodej mężatki, gdy ich uroda wzbudzi w nich zachwyt) zaliczam do wyrazów pospolitych (por.: Grzegorzczukowa 1984: 50–51; Радева 1991: 125–127; Суперанская 1973: 206–209).
- ²⁰ Zob. przypis nr 16.
- ²¹ Etymologicznie *dunaj* jest wyprowadzany od ie. nazwy rzeki w ogóle (Adamowski 1981: 205; Bartmiński, Majer-Baranowska 1996: 168).
- ²² W badanym materiale *Dunaj* funkcjonuje wymiennie z takimi kohiponimami, jak rzeka czy jezioro, co wskazywałoby na traktowanie go zarówno jako wody płynącej, jak i stojącej (Adamowski 1981: 207; Bartmiński, Majer-Baranowska 1996: 168) [*Тодора кърши лильако / Нат това Бело Дунаво, / Нат това синьо езеро (...). // Tодора зрува галџки роснаџего над Виаљум Дунајем, над тым небељским језиојем, бзу. Крзев ламје сје ј дзиевчзyna wпада до воды (...).* (SNU1889/22/12) – zob. przypis nr 16; (...) *Їданад Дунаф у Влашка, / У Кара-*

Влашка широка: / Три девоіки еднолики (...). // Na drugim brzegu Dunaju, po wołoskiej stronie – trzy identyczne dziewczyny (...). (SNU1890/2/17/1)].

²³ Zob. przypis nr 16.

²⁴ Zob. przypis nr 16.

²⁵ Wykaz obejmuje tylko źródła cytowane.